

OOSTVLAAMSCHE ZANTENMEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE
FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent
Penningmeester :
CL. TREFOIS, Bouwmeestersstraat, 39,
St-Amandsberg-Gent Postch. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :
F. VAN ES,
Groendreef, 114, Lokeren
J. VERMEULEN & J. BOES

« Lever zonder zout eten ».

Sedert ruim een eeuw weten we beslist, door een waardevolle en onverouderde monographie⁽¹⁾, waarom de trouwe raadslieden van Maria van Burgondië, Hugonet en Humbercourt, door de Gentenaars, tegen alle bestaande wetten in, gevangen genomen en terechtgesteld werden, wijl zij « représentaient un régime dont leur supplice devait affirmer la disparition définitive »⁽²⁾. Indien de politieke strekking van hun onvermijdelijke veroordeeling geen twijfel overlaat⁽³⁾, zoo zal een geheel andere verklaring van hun doodvonnis, in zonderlinge bewoordingen vervat, des te meer opvallen.

In een Chronijcke van Nederlant uit de XVIe eeuw, voor een zestigtal jaren hier te lande uitgegeven, leest men 't volgende :

« Item, anno 1477 wordt Humbercourt te Gendt ende die cancelier Hugonet onthoofd, omdat zij lever zonder zout geten hadden, met noch heer Jan van Melle, riddere, op een Witten Donderdach »⁽⁴⁾.

Wat beteekent eigenlijk dit zonderling gezegde, in voorgaan-

(1) GACHARD. Le jugement et la condamnation de G. Hugonet et de Gui de Brimen, seigneur de Humbercourt, in het Bull. de l'Académie royale de Belgique, VI, 2 (1839), bl. 335.

(2) H. PIRENNE. Histoire de Belgique, III, bl. 19. Brussel, 1923 (3e uitg.).

(3) « Leur mort était aussi certaine que, quatre-vingt-dix ans plus tard, devait l'être celle des comtes d'Egmont et de Hornes jugés par le duc d'Albe ». H. PIRENNE, loc. cit. — 't Laatste verhaal van deze terechtstelling, door Lod. GALLAIT op treffende wijze in haar laatste stadium veraanschouwelijkt (Museum, Doornik), schreef L. PAPELEUX, Comment moururent les comtes d'Egmont et de Hornes, in Le Patriote illustré van 14 April 1940. — Zie nog 't geromanceerd relaas in den pas verschenen historischen roman van J. VAN ROOY, Egmont, bl. 295 vlg. Leuven (Davidsfonds), 1942.

(4) Chronijcke van Nederlant van den jaere 1027 tot den jaere 1525, uitgeg. door CH. PIOT, bl. 45. Brussel, 1879.

den tekst vet gedrukt, een *hapax legomenon* waarschijnlijk, waarover de woordenboeken geen opheldering leveren.

Zonder eenige aarzeling kan men echter bevestigen, dat deze vreemde en zeldzame uitdrukking, in algemeene bewoordingen omschreven, een beschuldiging van tooverij beteekent, hier door een concreet geval aangeduid. Deze algemeene beteekenis is uit de twee bestanddeelen af te leiden, hierachter afzonderlijk verklaard.

I. De lever heeft altijd een overgrootte rol gespeeld in de magie en in de daarmee verbonden (volks)geneeskunde, zooals blijkt uit volgende uittreksels, aan twee vooraanstaande werken ontleend :

« Die Leber wird von alters her als Herdorgan der verschiedenen Leidenschaften angesehen, besonders der Wollust » (5).

« Zur Hexenabwehr wird Leber gelegentlich dem Vieh eingegeben; zum Zaubern und Hexen, zum Anlocken von Gespenstern dient sie » (6).

De grootmeester onzer Vlaamsche folkloristen schetst aldus het gebruik der lever als toovermiddel in de Fransche Ardennen :

« Men schaft zich van den gehaten persoon een haartje aan, en steekt het in een ossenlever, die men in den schoorsteen omhoog hangt; als de lever rot is, is de persoon dood » (6).

Aan een hieronder te bepalen commentaar van 'n Noordnederlandschen folklorist op een Vlaamsch volksboek ontleen ik nog 't volgende, van meer algemeenen aard :

« Door het eten van een gierenhart verwerft men wijsheid. Dit is een stuk middeleeuwsch bijgeloof; men meende, dat door het eten van bepaalde lichaamsdeelen de eigenschappen van een dier verworven konden worden. Een beroemd voorbeeld is Siegfried, die door het proeven van een drakenhart de gave verwierf de taal der vogels te verstaan » (7).

't Voorgaande uittreksel is ontleend aan Jan de Vries' commentaar op een passus uit het volksboek van Salomon en Marculphus, pas verschenen. De bedoelde passage luidt er aldus :

« Salomon vraechde : Hoe coemt dy dese scalckheit ?

(5) O. von HOVORKA en A. KRONFELD, *Vergleichende Volksmedizin*, II, bl. 105. Stuttgart, 1909.

(6) *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, hrsgg. von H. BAECHTOLD-STAUPLI, V, kol. 982. Berlijn en Lpz., 1932-33. — A. DE COCK, *Tooverij in liefdezaken*, in *Volkskunde*, XII (1899-1900), bl. 244. — Zie nog de voortreffelijke studie van E. BARGHEER, *Eingeweide. Lebens- und Seelenkräfte des Leibesinneren im deutschen Glauben und Brauch*, bl. 92 vlg. (« Leber und Galle »). Berlijn-Leipzig, 1931. — Over aloude hepatomantiek of waarzeggerij door leveronderzoek leze men o.a. 't belangwekkend artikel van W. G. SCHILEICO, *Ein Omentext Sargons von Akkad und sein Nachklang bei römischen Dichtern*, in het *Archiv für Orientforschung*, V (1929), bl. 214-218.

Marcolfus : Bi tiden coninck Davids uwes vaders, was ic een jong van uwes vaders medecyn-meister, ende also si eens een ghier ghevanghen hadden, ende dat si van dien hadden ghenomen die leden die sij behoefden, so nam Barsabea, u moeder, therte van dien ende leyde dat op een corste broots ende briet dat int vier ende gaft u doen t'eten, ende mi, die doen in dye cocken was, werp si na t'hoofd die corste, die so metten ghiere doerdropen was, ende die at ic ende van dien, soe ick wane, is mi gecomen dese scalcheynt ghelyck alst u is van den herte die wijsheit » (7).

II. **Zonder zout** moesten de spijzen bereid worden, welke als toovermiddel dienden of op een heksenfeest genuttigd werden. Immers, zout was het heksenafweermiddel bij uitnemendheid, dat aan alle heksen en tooveraars een onoverwinnelijken en licht begrijpelijken afkeer inboezemde. Zoo verklaart zich folkloristisch het gebruik, nu nog op 't Vlaamsch platteland verspreid, zout in de koffie te doen. Zoo lezen we in 't reeds aangehaald **Handwörterbuch** :

« Mit Salz schützt man sich gegen Teufel und Hexen. Diesen ist das Salz so verhasst, dass bei den teuflischen Gelagen und in der Hexenküche das würzende Salz fehlt » (8).

Aan voorgaand citaat kunnen we nog toevoegen, om den heksenafschuw voor zout nader te omschrijven, dat niet alleen bij een heksenmaal geen zout benuttigd werd, maar dat er zelfs het gevreesde woord niet uitgesproken mocht worden.

Typisch hieromtrent en veelbeteekenend is het vertelsel van « De Heksen en het zout », te Liedekerke opgeteekend, en waarvan het slot hierachter staat aangehaald :

Peer-Jan was door de heksen uitgenoodigd. Hij voegde zich bij 't gezelschap en zat aan, doch vond alle gerechten zoutloos, tot zijn groote spijt. Eerst wilde hij zijn ontevredenheid hierover lucht geven, doch hij hield zich in, « want het schoot hem opeens te binnen, dat men bij tooverheksen van geen zout mag spreken ». Toen er echter een mooi stuk vleesch werd opgediend, « dat al even zoutloos was als het overige, verwon Peer-Jan zijn schroom. « En hij wendde zich tot de heks, die naast hem zat : Lieve Juffrouw, sprak hij, al uw eten is zoo goed... Maar zeg eens waarom... is er geen ...z...zout in ?

Brr. Daar stooft eensklaps alles uiteen, en heel de boel, heksen en tafel en spijzen, was naar de maan » (9).

De hier vastgestelde gelijkheid : tooverij = geen zout, luidt omgekeerd : geen zout = tooverij. En zoo is de hier besproken zonderlinge uitdrukking in hare twee bestanddeelen, waarvan het tweede 't voornaamste is, volkomen opgehelderd.

(7) Dat dialoogus of twisprake tusschen den wisen coninck Salomon ende Marcolphus, door W. DE VREESE en J. DE VRIES, bl. 17-18 en 56. Leiden, 1941 [Nederlandsche Volksboeken, VII].

(8) Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, VII, kol. 900.

(9) A. DE COCK en IS. TEIRLINCK, Brabantsch Sagenboek, I, bl. 19-20. Gent, 1909.

De afkeer der heksen voor het zout en het ontbreken er van in de heksenkeuken, door Pater A. del Rio reeds opgeteekend⁽¹⁰⁾, spruit dus voort uit de haar vijandige macht, welke aan het zout werd en nog wordt toegeschreven, deels om liturgische⁽¹¹⁾, deels om bijgeloovige redenen⁽¹²⁾, nog versterkt door zijn overgroot belang op cultuurhistorisch gebied⁽¹³⁾. Men kent de beteekenis van het zout in de katholieke liturgie, waar het van 't doopsel af een overwegende rol speelt, met een symbolisch karakter, door 't volk miskend en tot magischen factor verheven⁽¹⁴⁾.

Willen we door de eeuwen heen opklimmen, dan kunnen we vaststellen, dat het zuivere, blanke, heilzame zout, door Homeros met 't epitheton *θεῖος* of « goddelijk » bestempeld, een voornamelijk rol speelde bij het offeren aan de Godheid, zoowel in de wet van Mozes⁽¹⁵⁾ als bij de heidenen der klassieke oudheid⁽¹⁶⁾.

Offerdieren zijn nutteloos, meende Horatius, om de vertoornde huisgoden te verzoenen : gersten- en zoutkorrels, welke op de hoofden der dischgenooten gestrooid werden, zijn voldoende :

Immunis aram si tetigit manus
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollivit aversos Penates
Farre pio et saliente mica (17).

Zoo was het zout in aanzien nog gestegen, niet alleen om zijne heiligheid, doch ook, en in verband hiermee⁽¹⁸⁾, om zijne sym-

(10) « Sal deest in conviviis magorum », staat in den eersten index van zijne *Disquisitionum magicarum libri sex*, met een enkele verwijzing naar bl. 143 (in de uitgave van Keulen, 1636), waar echter geen bijzonderheden voorkomen.

(11) « Alle Kräfte, welche das Volk dem Salze beimisst, gehen letzten Endes auf seine Verwendung im Kultus zurück ». K. OLBRICH, in 't reeds geciteerd *Handwörterbuch*, V, kol. 897.

(12) Zie : « Salz als Abwehrmittel gegen Schadenzauber », bij K. OLBRICH, op. cit., kol. 900 en vlg.

(13) Cf. o.a. volgende monographieën, door Olbrich onvolledig of onjuist geciteerd (vergeefs zal men naar 'n verhandeling van V. Hehn zoeken): M. J. SCHLEIDEN, *Das Salz. Seine Geschichte, seine Symbolik und seine Bedeutung im Menschenleben*. Leipzig, 1875. — V. HEHN, *Das Salz. Eine kulturhistorische Studie*. 2^e uitg., met « Nachwort » van O. SCHRADER. Berlijn, 1901.

(14) « Die grosse Masse der Gläubigen sah in der Taufe und dem Besprengen mit Weihwasser nicht nur eine symbolische, sondern magische Handlung ». K. OLBRICH, op. cit., kol. 898.

(15) « Quidquid obtuleris sacrificii, sale condies, nec auferes sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione tua offeres sal ». *Leviticus*, II, 13. — Kenmerkend voor de symbolische waarde van het zout zijn de woorden, door Christus tot zijn Apostelen gericht : « Vos estis sal terrae ». *Matthaeus*, V, 13.

(16) Cf. PLINIUS, *Hist. Nat.*, XXXI, 41, 5 : « Maxime tamen in sacrificiis intelligitur [salis] auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa ».

(17) HORATIUS, *Oden*, III, 23, v. 17-20.

(18) « Das heilige Salz, das dem Familienmahl, dem Umgang mit Freunden seine Weihe giebt, auch als heilsam anzusehen lag nahe ». V. HEHN, op. cit., bl. 14. — Over het zout als sprookjesmotief, cf. o.a. A. DE COCK, *Studiën en essays over oude volksvertelsels*, bl. 4-5. Antwerpen, 1919.

bolische beteekenis, als onderpand der vriendschap, en om zijn heilzame uitwerking, door den ouden Plinius allitereerend gekenmerkt, waar hij beweerde : « totis corporibus nihil esse utilius sale et sole »⁽¹⁹⁾. En dit heeft Plinius aan de Romeinsche volkswijsheid ontleend, welke verkondigde : « Sole et sale omnia curantur ».

Als criterium der vriendschapsbanden, nu nog bij Arabieren en elders in voege, werd bij de Ouden van het zout bevestigd, dat er schepels van moesten verteerd, voor dat ware vriendschap was gevestigd⁽²⁰⁾. Vandaar de uitdrukking : « brood en zout met iemand nuttigen » (rompre le pain et le sel) : hier een zinnebeeld; elders, in den Balkan b.v., trouwe weergave der nog bestaande werkelijkheid, welke ons tot den ouden, soberen en taaien Romein terugvoert, die er zich mee vergenoegde, zijn brood met zout te kruiden, wat voor Varro spreekwoordelijk was geworden⁽²¹⁾. Daarom getuigt Horatius van den soberen landbouwer :

..... cum sale panis
Latrantem stomachum bene leniet (22). . .

Metonymisch zal dezelfde dichter in een beroemd vers verklaren :

Vivitur parvo bene, cui paternum
Splendet in mensa tenui salinum (23).

Het zoutvat — **salinum** of **patella** — was het familiestuk bij uitnemendheid, zelfs in de schamelste hut van kostbaar metaal vervaardigd, zorgvuldig bewaard en bij elke dischplechtigheid, als heilige beschermer der haardstede, op de eereplaats, in het midden der tafel, geplaatst.

Zoo getuigt een ander dichter van zijn soberen landgenoot, die op het vaderlijk erf een eenvoudig en onbekommerd leven leidt, met brood en zout tevreden :

(19) PLINIUS. Hist. Nat., XXXI, 45, 4. — Cf. A. DE COCK, Volksgeeneskunde in Vlaanderen, passim (zie index, onder « zout »). Gent, 1891.

(20) Zie o.a. ARISTOTELES, Eth. Nicom. VIII, 3, 8, en CICERO, De Amicitia, XIX, 67 : « ...verumque illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitiae munus expletum sit ».

(21) Cf. PLINIUS, Hist. Nat., XXXI, 41, 5 : Varro etiam [sale] pulmentarii vice usos veteres, auctor est, et salem cum pane esitasse eos proverbio apparet ».

(22) HORATIUS, Sat., II, 2, v. 17-18. — De Duitsche vertaling, bij V. HEHN, op. cit., bl. 9 aangehaald, luidt aldus :

Salz und Brot
Macht die Wangen roth,
Schlägt den Hunger todt.

(23) HORATIUS, Oden, II, 16, v. 13-14.

. Sed rure paterno
Est tibi far modicum, purum et sine labe salinum.
Quid metuas? Cultrixque foci securo patella est (24).

Heilig, kostbaar, onontbeerlijk op zichzelf en om zijn inhoud als het zoutvat toen was, moest het omwerpen er van inderdaad als heiligschendend, noodlottig en onheilbrengend aangezien worden. Zoo ontstond het bijgeloof aan het ongeluk-voorspellend zoutvat-omstooten, onverklaarbaar voor den modernen mensch, die geen belang meer hecht aan zout en zoutvat, en het eerste kwistig op het ammelaken strooit, om een versehe wijnvlek te bestrijden. Het was wel de moeite waard, naar aanleiding van en in verband met ons uitgangspunt, het ontstaan van deze alomverspreide uitdrukking na te gaan⁽²⁵⁾.

Tot de magische beteekenis van het zout moeten we nog terugkeeren, om een gezegde uit de kinderfolklore op te helderen.

We weten het nu : zout is een krachtig middel, maar niet alleen om de toovermacht te breken, ook om zelfs de vruchtbaarheid der aarde te verijdelen. Met zout werd een heks tegengehouden en ter plaatse gekluisterd⁽²⁶⁾; zout werd op de plaats gestrooid, waar een stad door een veroveraar of een huis door den middel-eeuwschen rechter verwoest werd, om den grond aldus tot onvruchtbaarheid te doemen. Zoo wordt nu nog, hieraan vastknoopend, aan de kinderen, die een vogeltje willen vangen, den raad verstrekt, een snuifje zout op zijn staart te leggen⁽²⁷⁾, waar lijnstokjes, vallen en stroppen, fuiken en netten, met ofwel zonder lokaas of lokvogel, den modernen jongen doeltreffender voorkomen, die niet meer begrijpt, hoe « groote menschen » nog met zulke beuzelarijen voor den dag kunnen komen.

*
**

In tegenstrijd met het voorafgaande willen we nog even wijzen op de « zoutvaart » der heksen naar Halle, bij Innsbrück, waarvan men enkele sporen, tot nog toe onopgehelderd, in het oud-

(24) PERSIUS, Sat., III, v. 24-26.

(25) « Hoe het toevallig omstorten van het zoutvat op tafel voor een kwaad voorteeken gehouden werd bij de Duitsen » wordt breedvoerig besproken door K. VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING, *Nederlands Displegtigheden*, I, bl. 65 en vlg. Rotterdam, 1732.

(26) Cf. K. OLBRICH, op. cit., kol. 913.

(27) In 't Luikerland, waar de herinnering aan de magische kracht van 't zout in 't volksbewustzijn was verflauwd of verdwenen, werd dit middel tot 'n adynaton versterkt, door er « rood zout » van te maken.

duitsche bijgeloof kan ontwaren. Zoo lezen we in een heksen-gedicht der 13^e eeuw :

Daz ein Wip ein chalp rite,
Daz wären wunderliche site...
Oder uf einem huspesen
Nach Salze ze Halle füere.

Franck, die voor het prachtwerk van Hansen een meesterlijke dissertatie over het pangermaansch woord « heks » heeft opgesteld, bekent in allen eenvoud : « Die Bedeutung der Fahrt nach Salz, nach Hall bei Innsbrück, ist nicht recht klar »⁽²⁸⁾. Het ware wel de moeite waard — sed non est hic locus — deze zonderlinge zoutvaart der heksen, waarover reeds heel wat werd geschreven⁽²⁹⁾, van naderbij te onderzoeken. Misschien staat zij in verband met het zouten, om lichamen of lichaamsdeelen, voor tooverdoeleinden weggelegd, voor alle bederf te vrijwaren⁽³⁰⁾. Opvallend is, dat zelfs de zielen in de hel werden gezouten. Zoo vraagt, in een Limburgsch Antichrist-spel, een duivel aan Lucifer:

Meester, ic pense menichfout
Waer ons sal comen al dat sout,
Daer wi sullen mede moghen
Souten onse proye, of si en sal niet doghen.
En sout men se niet, si sou vermaden,
En trouwen dat sou ons allen scaden.

Voor Lucifer's antwoord, die Berit « ter zoutvaart » naar 't Limburgsche Stockheim of naar Biervliet zendt, verwijs ik hier naar mijn uitgave der fragmenten van dit belangwekkend en zeldzaam Limburgsch duivelspel⁽³¹⁾.

Onze bedoeling was alleen, een zonderlinge uitdrukking bij een ouden kroniekschrijver op te helderen en, in verband er mee, enkele andere « zouthoudende » gezegden te bespreken en zoo mogelijk te verklaren. Of we hierin geslaagd zijn, laten we aan 't oordeel van den « goetjonstigen » lezer over.

Leuven.

J. Gessler.

(28) Cf. J. Hansen. *Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung*, VII : Geschichte des Wortes « Hexe », bl. 638. Bonn, 1901.

(29) Cf. o.a. J. V. ZINGERLE, *Sagen aus Tirol*, n° 797 en 799-801; *Kinder- und Hausmärchen aus Tirol*, bl. 54; *Die Hexenfahrten um Salz*, in *Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittengeschichte*, IV (1859), bl. 149. — J. GRIMM, *Deutsche Mythologie*, bl. 100 (3^e uitg.). — SOLDAN's *Geschichte der Hexenprozesse*, 2^e Aufl., bearb. von H. HEPPE, II, bl. 356. Stuttgart, 1880.

(30) Cf. V. HEHN, op cit., bl. 14 en 16. — PLINIUS, *Hist. Nat.*, XXXI, 45, 1.

(31) Cf. J. GESSLER. *Fragmenten van een Limburgsch Antichrist-spel uit de XVe eeuw*, in het Album J. Vercoullie, I. bl. 137-146. Brussel, 1927.

De Fonteyne als « Vry Souvereyn Hoofd-Gilde der Rhetoriken van Vlaenderen ».

(Bijdrage tot de geschiedenis der Fonteyne).

Wij weten dat het Landjuweel van 1539 te Gent, bewezen had dat de groote meerderheid der Rederijkers voor sommige gedachten van den hervormden godsdienst gewonnen was.

Door het Spaansch bewind werden nadien doortastende maatregelen getroffen om de Kamers van Rhetorica « met man en schrift » uit te roeien. Veel letterkundig werk en geschiedkundige documentatie gingen aldus verloren, zoodat een groote leemte ontstaan is in de geschiedenis der Rederijkerskamers.

De vraag welke Kamer het recht bezat als Souvereine Hoofdkamer van gansch Vlaenderen op te treden, werd, naar mijn weten, tot heden niet duidelijk beantwoord.

Schier al de geschiedschrijvers — de eene nam overigens den tekst van den vorige over — gaan akkoord met volgende verklaring, die ik ontleen aan Dr. F. Snellaert : « Daar bestonden « twee soorten van Kamers van Rhetorica : vrije en onvrije. « Om te worden vrij verklaard had men twee octrooyen noodig, « één van de plaatselijke overheid, welke zich daardoor tot het « geven van geldelijken onderstand verbond, een ander van de « Hoofdkamer. Dergelijke in Vlaenderen zich twee bevonden : « de Alpha en Omega van Ieper en de Fonteynisten van Gent. « Door dezen tweeden vrijbrief verkreeg men de bevoegd- « heid om op prijskampen te verschijnen. »

Mr. de Laserna Sander voegt hieraan toe : « ...droit dont elles « (Fonteyne en Alpha en Omega) ont joui jusqu'à l'époque « où les Souverains Comtes de Flandre se sont réservé de pleine « autorité. »

De geschiedkundige bronnen die ons gebleven zijn laten geen twijfel over dat, buiten de twee eerstgenoemde Kamers en deze van Jhesu metten Balsem-Blomme, door Santander bedoeld, geen enkel andere zich ooit den titel van Souverein Hoofdgilde van gansch Vlaenderen heeft toegeëigend. Waar enkele schrijvers toch nog andere Kamers noemen, verwarren zij met gilden die

als Hoofdkamer van een zeker gewest optraden; dikwijls door de Fonteyne als dusdanig aangesteld, met toelating kleine Kamers uit hun district in naam der Gentsche Souvereine Gilde te erkennen. Aldus werd de Goudbloem van St. Niklaas-Waas in 1610 door Fonteyne tot Hoofdkamer van het land van Waas verheven en erkende deze laatste reeds in 1611 de statuten van De Roode Roos van Elverseele en van De Vlasbloem te Nieuwkerke.

De strijd, die tusschen Fonteyne en Alpha & Omega destijds bestond, vindt voorzeker voor een groot deel zijn oorsprong in den wedijver tusschen twee Vlaamsche steden die in de Middeleeuwen even rijk waren en even fier. In Gent en Yper had de bevolking nagenoeg dezelfde sociale samenstelling, en vond zij voor de helft haar bestaan in de lakennijverheid. De Gentenaars konden, na het verval van deze nijverheid de rang hunner stad behouden door een voorafneming te eischen op de graanscheppen die Gent voorbij moesten, wat dus in feite een belasting betekende aan het overige land opgelegd. Toen Yper hierin Gent wilde nadoen, en door vervoer van Leie naar Yperlee de weg over Gent afsnijden, werd dit door den Hertog verboden. Yper verviel tot « smalle stad », terwijl Gent de hoofdstad van Vlaanderen bleef.

Deze wedijver had waarschijnlijk ook zijn terugslag op de Rederijkers, die « fier en hunner stede weerd », hun eigen Kamer ouder en waardiger achtten dan de andere.

Terwijl het archief der Fonteyne verloren ging is dit van Alpha & Omega bewaard gebleven.

In zijn werk « Le théâtre villageois en Flandre », bekent Edmond Vander Straeten dat hij de documentatie putte uit het Rijksarchief te Brussel en « les précieux registres d'Apha & Oméga, la chambre-mère d'Ypres. » Het is dan ook logisch dat de lijst der vrije Kamers door dezen schrijver in het tweede deel opgegeven en sindsdien als standaardwerk aangezien, totaal onvolledig is; tenzij wat de Kamers betreft, door de Ypersche Gilde erkend.

Zulke lijst moet dan ook een verkeerd begrip laten over de belangrijkheid dezer Hoofdkamer, nochtans geeft schrijver toe, dat het voorrecht van Alpha & Omega slechts voor West-Vlaanderen en Fransch Vlaanderen goldde : ... « elle existait de temps « immémorial et jouissait du privilège de pouvoir, seule, accorder

« des octrois d'institutions aux sociétés de la West-Flandre et
« du West-Quartier. »

Het woord *seule* is hier echter te veel. De Gentsche Hoofd-
kamer De Fonteyne bezat « seul » het recht in gansch Vlaan-
deren, dus ook in de streek waarover Alpha & Omega zoogezegd
den scepter zwaaide, Kamers te erkennen. Talrijke Rederijkers-
gilden, en dan nog de voornaamste, werden inderdaad aldaar
door haar gedoopt, onder andere De Mercuristen te Veurne,
Het Roosjen te Thielt, De Zeegbare Herten te Roeselaere.

De Heer Vanden Berghe-Loontjes, voorzitter van de Zeegbare
Herten deed in dien zin opmerken : « Voor onze provincie
« schijnt de Rederijkkamer Alpha & Omega van Yper de oudste
« geweest te zijn. Om deze reden eigende zij zich het recht toe
« de andere Rederijkersgenootschappen, die in het graafschap
« Vlaanderen tot stand kwamen, te aanvaarden of, zooals men
« het destijds hiet, naar de oude costuyme te doopen. Dit recht
« werd haar echter door de H. Geestkamer van Brugge en de
« Fonteynisten van Gent betwist.

« Het moet wel zijn dat inderdaad deze aanspraak op geene
« al te vaste gronden rustte, vermits ook de Rederijkers van
« Roeselaere hunne « Babtisatie » vroegen aan de « Gulde van
« de H. Drievuldigheid » die men heet de Fonteyne van Gent. »

In 1517 bekwam de Zeegbare Herten de wettige erkenning
bij doopbrieven geboekt folio 1^E XVIII van het register « der
« hoofdcamera der Rhetorycken binnen desen lande ende
« graefschape van Vlaenderen de Fonteyne. »

Andere Kamers uit West-Vlaanderen, als deze van Wulverin-
ghem, reeds door Alpha & Omega gedoopt, vroegen nadien hun
erkenning aan de Fonteyne; het tegenovergestelde is naar mijn
weten nooit geschied.

Het hoog aantal Kamers door Alpha & Omega erkend, is ook
te zoeken in het feit dat die doop meer gezocht werd door de
kleine Kamers uit West-Vlaanderen om er met een minimum
formaliteiten van af te komen. De erkenning door Fonteyne werd
inderdaad geweigerd, wanneer de steun van de betrokken ge-
meenteoverheid niet voldoende verkregen was. Deze maatregel
had vermoedelijk tot doel de doop der Kamers niet tot een alle-
daagsch iets te brengen; getuige hiervan het antwoord in verzen
op 11 Juni 1493 aan een Kamer in Veurne gezonden. De steun

der gemeenteoverheid maakte de Kamer leefbaar. In « Le théâtre villageois en Flandre » zegt de heer Vander Straeten terecht : « les chambres non franches naissaient et renaissaient pour ainsi « dire à chaque printemps. Il a dû s'en produire des milliers de « ce genre en Flandre. »

Ik meen bewezen te hebben dat Alpha & Omega zich in den beginne slechts als Hoofdgilde over West-Vlaanderen heeft aangesteld; met dien verstande, dat Fonteyne haar recht tot erkenning ook over deze streek bewaarde. In een akt van 1739 echter, geeft zij zich voor de eerste maal uit voor : « De wijtvermaerde redenrijke gulde onderhouden binnen de stad Yper, als wezende de oudste bekende Rhetorique ende Hoofdgulde van Vlaanderen. » Dit had voor gevolg dat Fonteyne, na hare herstichting, in 1787, haar vroeger exclusief voorrecht door de Staten van Vlaanderen liet bekrachtigen om « te zijn ende blijven overste en souvereïne Kamer van geheel Vlaanderen », zooals we verder zullen zien.

Wat nu betreft de Kamer « Jhesu metten Balsem-Blomme » is het voldoende geweten dat deze Kamer, ondanks haar schitterende voorrechten, nooit de rol heeft kunnen vervullen waartoe zij geroepen was.

Op 22 Maart 1492 werden de Rederijkerskamers « van allen onsen landen ende steden van d'dietscher tonghen » door Filips den Schoone te Mechelen bijeengeroepen. Daar werd besloten een Hoofdkamer voor gansch het Dietsche land te stichten, met als prins-souverein, Petrus Aelturs, 's vorsten kapelaan, dewelke gelast werd de statuten op te maken. Van alle kanten zag men de Rederijkers toesnellen, behalve uit Vlaanderen, waar men in 't algemeen op Aartshertog Maximiliaan verbitterd was, omdat deze Vorst zijnen zoon Filips aan de handen der Gentenaars, die hem als gijzelaar dachten te houden, had weten te onttrekken, en hem naar Mechelen had gezonden om hem aan de trouwe der Mechelsche burgers ten bewaarnis te geven (David, Geschiedenis van Mechelen).

Toen in 1505 de Statuten door den Vorst bevestigd waren, werd een hevige tegenkating door de Fonteyne ingezet, omdat aan deze nieuwe Kamer rechten werden toegekend die de Fonteynisten tot alsdan hadden uitgeoefend, namelijk het doopen der andere Kamers en ook omdat sommige artikels in strijd waren

met de groote voorrechten die de Fonteyne in 1476 van Karel den Stoute bekam. De Fonteynisten brachten deze zaak vóór de schepenen der stad Gent, voor den Raad van Vlaanderen en den Hoogen Raad van Mechelen. Doch twee mandementen van Keizer Maximiliaan (1507 en 1511) bekrachtigden de macht der nieuwe Hoofdkamer.

Een Kamer als Jhesu metten Balsem-Blomme door de overheid opgedrongen kon echter onmogelijk het gezag van een Fonteyne krenken, waar het magisraat en de volksmacht van het geduchte Gent uit de middeleeuwen achter stonden. Ook zien wij dat Fonteyne ongehinderd haar rol van Souvereine Kamer voortzet, terwijl Jhesu metten Balsem-Blomme geen enkele Kamer, naar mijn weten, erkend heeft.

De heer Leonard Willems schreef dienaangaande : « Ik heb « in een vroeger opstel reeds betoogd dat de Souvereine kamer, « in 1493 door Filips den Schoone gesticht, belet werd haar rol « te vervullen. De tegenkanting te Gent ging uit van de Fon- « teyne en die Kamer werd in haar verzet door de Gentsche « schepenen gesteund. Een andermaal zal ik de geschiedenis « opmaken van alle de plagerijen, waarmede de nieuwe Kamer « te kampen had. Zij waren van dien aard dat de Kamer gedu- « rende de eerste helft der zestiende eeuw buiten staat was de « taak, die haar opgelegd werd, te volbrengen. Maar de toestand « veranderde heelemaal toen de opstand tegen Spanje uitbrak. « Te Gent was bij het begin der beroerlijke tijden de meerder- « heid van alle Rederijkerskamers geusgezind. Doch in bijna « alle Kamers was een minderheid beslist anti-geusgezind. En er « was vooral een groep Rederijkers die zich niet wenschten te « compromiteeren. Het toeval heeft gewild dat Jhesu metten « Balsem-Blomme bepaald radicaal geusgezind was. En nauwe- « lijks hadden de Calvinisten te Gent het heft in handen of de « Fonteyne trok zich vrijwillig wat achteruit en de Souvereine « Kamer werd persona grata bij het nieuwe bewind.

« Den 29ⁿ December 1577 toen de Prins van Oranje te Gent « bezoek bracht, werd hij afzonderlijk door de Souvereine Ka- « mer begroet en voor het Hof van Wacken (aan den Poel) « waar de Prins was afgestapt, werd door Jhesu metten Balsem- « Blomme de « Historie van Jephtha » opgevoerd, terwijl daaren- « tegen de Fonteyne zich heel bescheiden bij de overige Kamers

« en bij St. Barbara schaarde om een eenvoudige figuratie te
« vertoonen.

« Een toestand van dien aard ware natuurlijk in vroegere
« jaren ondenkbaar geweest.

« In 1580 toen alle goederen der Rhetorica's aangeslagen
« werden, nam Jan D'Hollandere, deken der Souvereine Kamer,
« de verdediging der Gentsche Kamers op zich en trof hij een
« minnelijk accoord.

« In 1582, 20 Augustus, nam Jhesu metten Balsem-Blomme
« deel aan de feestelijkheden bij de ontvangst van den Prins van
« Oranje. En tot den val van het Geuzenbewind in 1584, bleven
« de betrekkingen tusschen de Souvereine Kamer en de Schepe-
« nen uiterst vriendelijk.

« Toen echter Alexander Farnese Gent bemeesterd had en
« de Rederijkerskamers afgeschaft werden, werd na een zeker
« tijdsverloop de Foneytne alsook Maria Ter Eeren weer in het
« leven geroepen. Van een wederoprichting der Souvereine
« Kamer kon er echter geen sprake zijn, want haar goede naam
« had een onherstelbare breuk geleden : Tijdens het « Geuzen-
« bewind had Jhesu metten Balsem-Blomme immers een al te
« activistische rol gespeeld. »

Dat de Kamer Jhesu metten Balsem-Blomme voor goed ver-
dween in 1584 is meer dan zeker; echter werd dikwijls van een
samensmelting met de Fonteyne gesproken. Ph. Blommaert zegt
in zijn werk « Geschiedenis der Fonteyne » : « In beide dezer
« reglementen komt de Rederijkkamer der H. Drievuldigheid,
« gezeid de Fonteyne, als vereenigd voor met de Hoofdkamer
« van Jezus met de Balsemblom; 't geen een misslag moet zijn,
« daar het genootschap der Balsemieren op het einde der 16^e
« eeuw te niet was gegaan en sedert niet meer werd hersteld. »

Ziehier de oorzaak van dien « misslag ».

Na 51 jaar onwerkzaam geweest te zijn, werd de Fonteyne in
1787 heringericht door Charles Bataille, oud-deken van De
Kruisbroeders te Kortrijk, die te Gent een ambt bekleedde.
De maatschappij bloeide spoedig tot een machtig tooneelgezel-
schap en in 1789 werd zij verzocht voor de Staten van Oost- en
West-Vlaanderen te spelen.

Alpha & Omega had het gewaagd, zooals hiervoor gezegd,
haar titel van Hoofdkamer voor West-Vlaanderen in een akt
van 1739 uit te breiden tot Hoofdgilde van Vlaanderen.

De Fonteyne schreef, als antwoord hierop, onder nr. 1 en 2 van haar nieuw reglement :

I.

Deze maatschappij zal ten eeuwige dage zijn en blijven, als van ouds, een Souvereyn Hoofd-Gilden van Rhetorica, onder den boven-genoemden tytel ende deszelfs Kamer zal als bij Octroy van den 20 Maerte 1512 zijn ende blijven Overste en Souvereyne Kamer van geheel Vlaenderen, aen de welke alle andere Kamers, die geen bijzonder Souvereyn Octroy hebben, zullen moeten onderworpen wezen.

II.

Geene rhetoricke Kamers zullen mogen opgericht worden tenzij met consent ende expresse Authoriteyt van d'Hoofdkamer van Vlaenderen.

Deze reglementen en titels werden in 1790 door de Staten van Vlaenderen bekrachtigd : « ...dezelve te nemen onder onze « hooge Protectie, gelijk zij onder de vorige Souvereynen heeft « geschuyld, die te confirmeeren en verklaren vry en Souvereyn « Hoofdgilden der Rhetoriken van Vlaenderen. »

Het gaat hier dus om een vrijwilligen misslag. Aan Fonteyne werden in feite de hooge voorrechten van Jhesu metten Balsam als erfdeel toegekend. De titel harer nieuwe reglementen luidde : « Wetten ende Statuten van het aloud, Vrij Souvereyn Hoofdgilden der Letterkundige Maetschappijen van Vlaenderen, onderhouden binnen de Hoofd-stad Gent **voorheen** in de Capelle van Sinte Barbel binnen den Prinselijken Huyze ende Hove, geheeten Zanderswalle, onder den Tytel van den Weerdigen Name Jesus ende Balzem-bloeme, genaemt Balzemieren; **alsnu** onderhouden in de Collegiale Kerke van Sint Pharaïldus, onder denzelfden tytel met de Heylige Dryvuldigheyd, bijgenaemt Fonteynisten. »

De datum 20 Juli 1790 stelt aldus een einde aan verdere betwistingen betreffende het gezag der Fonteyne, vermits die dag de Staten van Vlaenderen haar erkennen, om ten eeuwigen dage te zijn en te blijven de aloude, vrije, souvereine Hoofdgilde van alle Vlaamsche Rederijkerskamers.

V. Speeckaert,
Archivaris der Fonteyne.

Uit den Inventaris van het Folklore-Museum te Gent.

DE KWEERN.

Afdeeling : Landbouwvoorwerpen.

- A. Kweern met loodrechten zwingel.
 - B. Kweern met loodrechten zwingel op tafel.
 - C. Kweern met zijdelingschen zwingel en hefboomregeling voor de maalsteen.
 - D. Kweern met zijdelingschen zwingel voor twee personen.
-

De Kweern (in het Woordenboek der Nederlandsche Taal : kweren) is een molen, die in beweging wordt gebracht met de hand (vandaar de insgelijks verspreide benaming van handmolen) en tot doel heeft verschillende harde stoffen : graan, peulvruchten, beenderen, enz. tot gruis, poeier, of meel te malen. De kweern, dien we in de Vlaamsche hofsteden aantreffen, en waarvan we vier exemplaren in het Folklore-Museum bezitten, dient hoofdzakelijk tot het vermalen van koren (tarwe, rogge, gerst, boekweit) voor eigen gebruik of voor het vee. Daar de kweern met de hand in beweging wordt gebracht behoort hij tot de molensoort der handmolens.

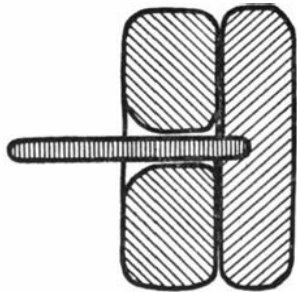
Het woord kweern wordt behalve kweren (in N. Nederland) ook uitgesproken kwarne, kwaarn, kwaren (zvw. mannel. en vrouwel., mv. kweernen, kwerens, (kwarens), kweernen, kwaanen).

De etymologie (Vercoullie, Franck-Van Wijk) van kweern leert ons dat het algemeen Indo-Germaansch is : Skr. grāvā, Got. quairnus in asilquairnus, met de beteekenis molensteen, Idg. $\sqrt{\text{ger}}$ is verwant met den wortel $\sqrt{\text{guer}}$ = stukwrijven, eveneens aanwezig in woorden als karn (karnen), kern en koorn.

Het Middel-Nederlandsch kent de woorden : querne en quaerne en de samenstellingen : quernmolen, quernsteen, mostaert-querne. Kweern gaf de afleiding : kweernen in de beteekenis :

1° met den handmolen vermalen (Plantijn, Kiliaen, De Bo, Joos, Cornelissen-Vervliet, Schuermans, Van Dale) ;

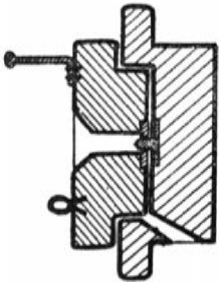
a)

Oudste model van kweern

(naar Abb. 127 Handmühlen a,
W. Bomann, Bäuerliches Hauswesen,
S. 150-151)

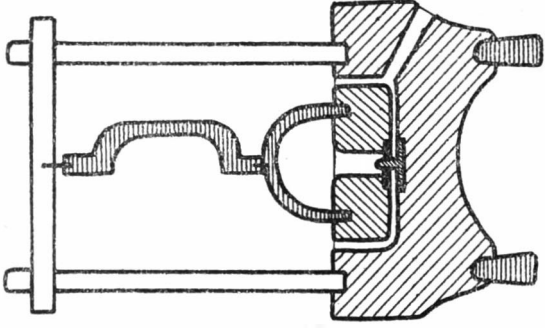
b)

*17^e eeuwisch model van kleinen
mostaardkweern*

(Handmühlen b) Senfmühle)

c)

18e eeuwisch model van kleinen mostaardkweern

op houten gestel

(Handmühlen c) Senfmühle)

- 2° met de tanden malen, herkauwen (kwerrelen bij De Bo).
 Kiliaen : querne j. handmolen, zonder vertaling.
 Plantijn : querne, un moulin à bras, moletrina; quernen: moudre au moulin à bras.
 Cornelissen-Vervliet : kweern, m. niet vr. vb. : De boeren gebruiken nog eene kweern om graan te breken voor het vee.
 Joos : kwern : vr. de maaltanden van een dier.
 kwernen : met de tanden malen, vb. Het peerd is bezig met te kwernen :
 kwernen : herkauwen, vb. : De koe, als ze ligt, kwernt haar eten.
 De Bo : verwijst naar handmolen. fig. de maaltanden, het gebit van peerden en andere dieren, die hun voedsel malen, vb.: Dat peerd heeft een goede kweerne. Schertsend van menschen, vb.: Hij heeft een deel van zijne kweerne verloren. kweernen : herkauwen, syn. kwerrelen, vb. de koeien kweernen (of kwernen).

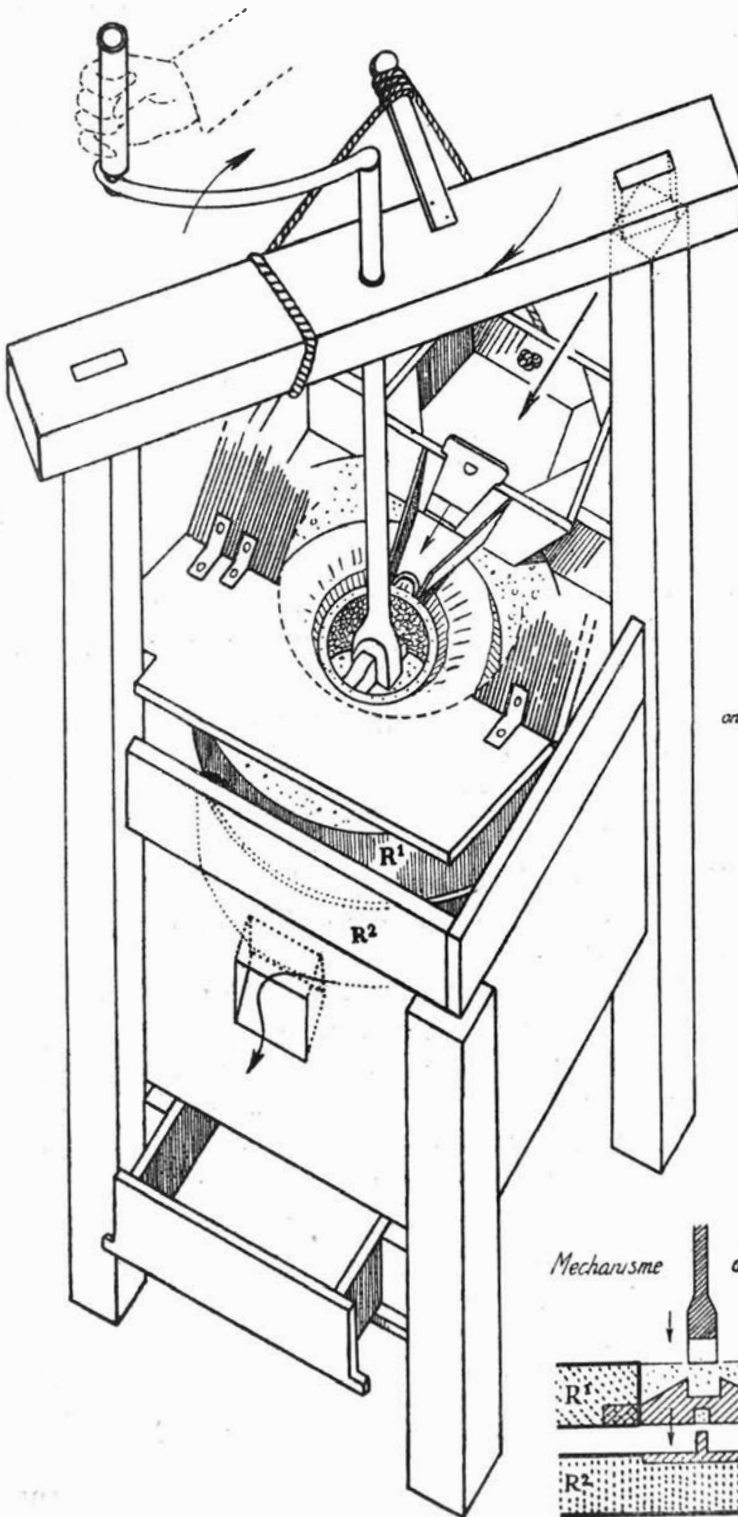
Voor het historisch overzicht van de maalderij, zie Winkler Prins Alg. Encyclopaedie (Vijfde druk, Elsevier) i.v. graanmaalderij, kol. 45).

Voor ons doel kan het volgende volstaan : De kweern is een werktuig, dat tot doel heeft het vermalen van koren tot meel (ongebuid) en eventueel tot bloem (na builing). Het neemt een plaats in tusschen den oorspronkelijken mortier met stamper (na het fijnwrijven in vóórhistorischen tijd met een steen op een anderen steen) en de door de natuurkrachten (water of wind) gedreven maalmolens.

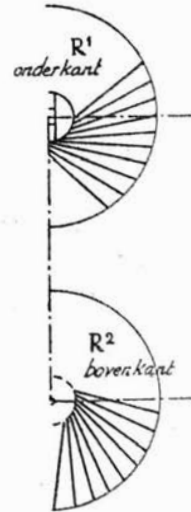
De kweern zelf vertoont verschillende typen, die hoofdzakelijk een ontwikkelingsgang zijn van het draai- en maalapparaat. De primitiefste vorm van kweern zijn twee ruw bewerkte ronde steenen, waarvan de onderste : « bodemsteen », in het midden een stevigen korten eiken staf draagt, waaromheen een verwijde bekervormige opening de bovenste « loopsteen of draaisteen » met de handen in beweging kan worden gebracht. (Zie figuur a) van de teekening). Een meer geëvolueerden vorm treft men aan in de zoogenaamde « peper- » of « mosterdmolens » (in het Duitsch : Senfmühlen).

Daar rust de loopsteen, die met een ring of een ijzeren staafje bewogen wordt, in den bodemsteen, die langs den ondersten kant

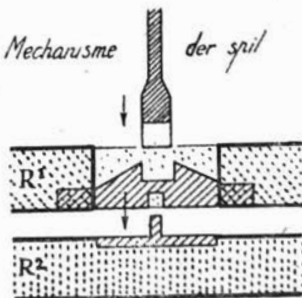
Exemplaar A.
Kweern met loodrechten zwingel.

Princiep
der
groeven:

Mechanisme
der spil

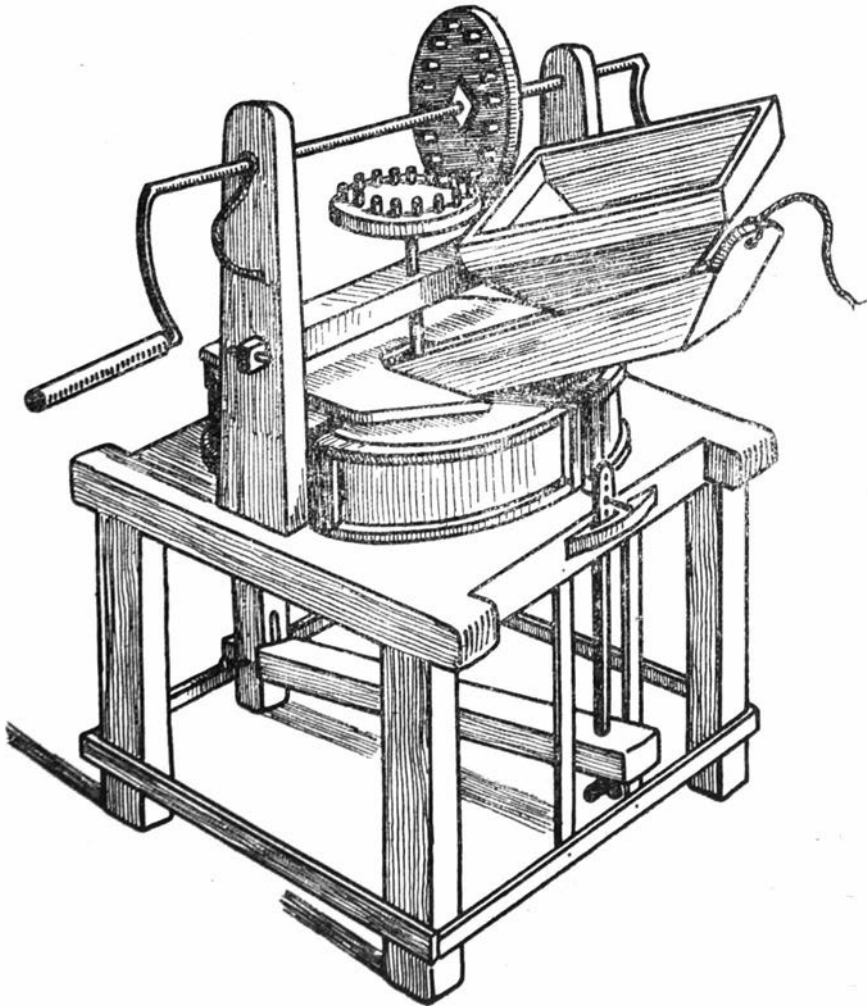

een opening in den vorm van een deurtje vertoont, waarlangs de gemalen peperkorrels als meel worden opgevangen (zie figuur b) van de teekening).

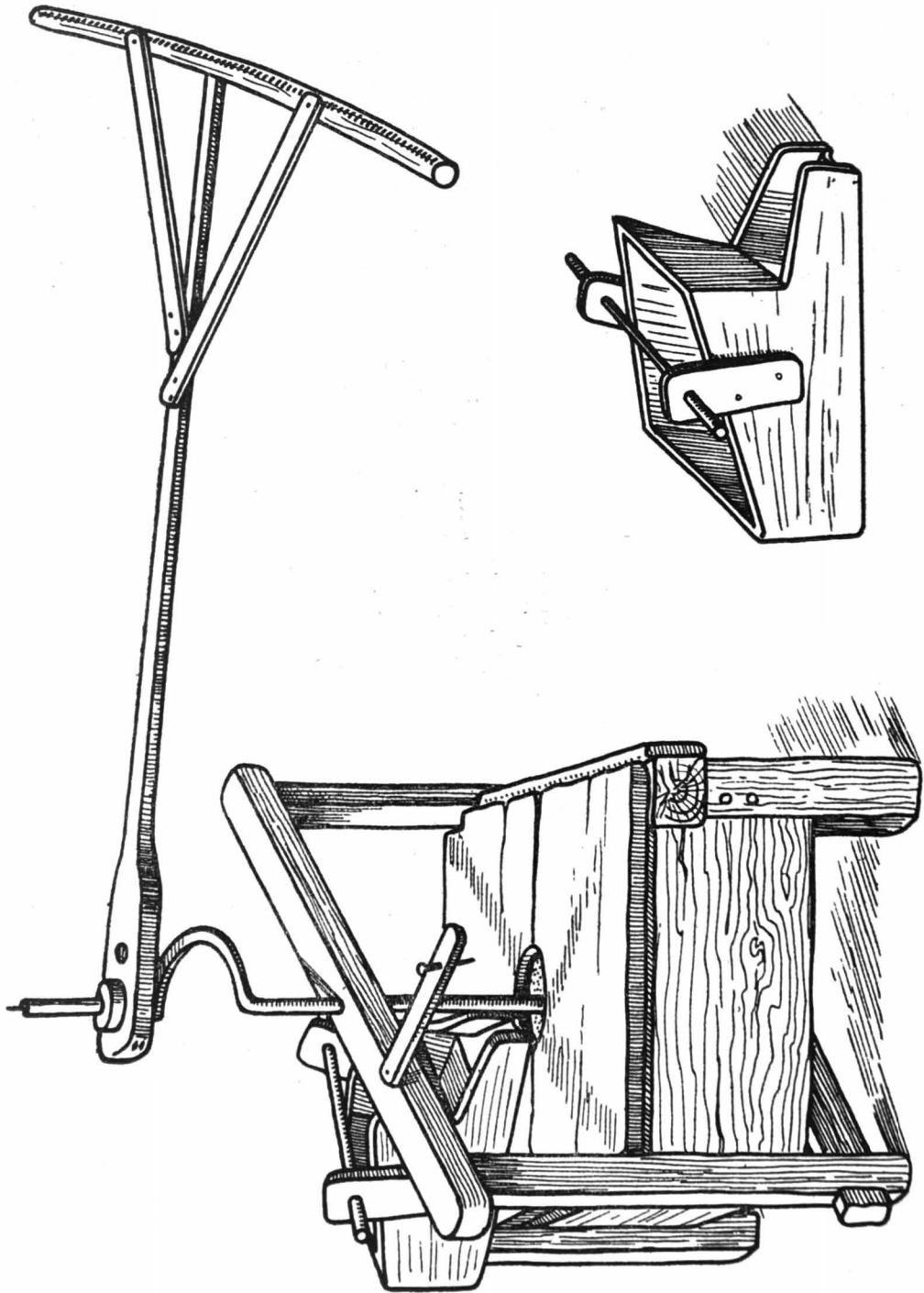
Het exemplaar A, dat een handmolen is voor graangewassen, mag reeds tot de geperfectioneerde typen van kweern worden gerekend. Het kan evengoed in de 18^e als in de 19^e eeuw thuis hooren. We kunnen het best vergelijken met de eveneens vrij moderne « Grützmühle » (Grut- of gruitmolen) uit Neder-Duitschland op de Afb. 129 en 130 (blz. 152-153) van W. Bomann, *Bäuerliches Hauswesen und Tagewerk im alten Niedersachsen*, Weimar, 1927).

Exemplaar C.

Kweern met zijdelingschen zwingel en hefboomregeling voor de maalsteen.

Exemplaar D. — Kweern met zijdelingschen zwingel, voor twee personen.

Losse graanbak.

De eigenlijke kweern (de maalsteen) rusten in een houten gestel. De loopsteen (R1) wordt in draaiende beweging gezet door een zwingel, die van boven langs een dwarshout is aangebracht (zie op de tekening het mechanisme van de spil). De bodemsteen (R2) zit vast in een bak (zie principieel der groeven op de tekening).

De trechter, die uitmondt in een bekervormige pleisteren bekleeding van den loopsteen, wordt van graan voorzien uit een graanbak, die door een regelbaar schuifdeurtje van den trechter is afgesloten. Het gemalen meel loopt langs een spon (in het platduitsch : « Güntze ») naar buiten en valt in een meelbak.

Het exemplaar C vertoont een zijdelingschen zwingel, die primitieve tandwielen in beweging brengt. Het eigenaardige van dit exemplaar van kweern is dat de afstand tusschen de maalsteen reeds kan geregeld worden door een hefboom onderaan het gestel.

Het exemplaar D kan door twee personen in beweging worden gebracht.

Het zou ons aangenaam zijn verdere bijzonderheden te ontvangen over het bestaan en het gebruik van den kweern, over vroegere verbodsbepalingen uitgaande van de overheid tegen het bezit van een kweern, over de folklore van den kweern : bijgelooft, benamingen (ook technische), uitdrukkingen en spreekwoorden.

P. D. K.

Zanten.

TOPONYMISCHE HEELKUNDE.

« Ga naar Luik
Om nen nieuwen buik;
Ga naar Brugge,
Om nen nieuwen rugge. »

Zoo zegt men te Meenen tot iemand die klaagt dat het hem hier of daar « zeere doet ». Voornamelijk tot kinders, natuurlijk, als ze klagen over pijn in den buik.

Luik, en buik, worden er Luuk, en buuk uitgesproken.

Opgeteekend Mei 1942.

V.

Het geestelijk kaartspel met herten troef.

In « Biekorf » nr. 3 van jaargang 1931, verscheen van E. N. eene bijdrage getiteld « Christelijk liedeken van het kaartspel ». Dit is het verhaal over een Duitsch soldaat, die ter kerke gaat met een kaartspel in plaats van met een misboek, en die aan zijn majoor uitleg moet geven over zijne zonderlinge handelwijze.

Door het leggen der kaarten bewijst de soldaat hoe ieder kaart de waarheden van het christen geloof vertolkt.

Dit zelfde liedeke hebben wij aangetroffen in oude geschreven liederenverzamelingen van een dorpsgenoot; en wij hebben het zelf hooren zingen door een meer dan tachtigjarigen grijsaard uit het godshuis van Deerlijk, namelijk Rietje Amerlink, een populair ventje dat nog vóór enkele jaren gekleed ging met een blauwen kiel.

J. Bols heeft het lied aangeteekend in zijn « Honderd oude Vlaamsche Liederen, 1897 ».

E. H. Lodewijk De Wolf zaliger heeft het afgeschreven en « Oostvlaamsche Zanten » van 1930, nummer V, heeft een « Christelijk en stichtbaer Liedeken van het natuerlijk Kaartspel » in denzelfden trant medegedeeld.

Benevens dit volkslied, bestaat er ook een geestelijk kaartspel met herten troef. En, namelijk, berust er in het Karmelietenklooster te Kortrijk het volgend oud boek :

« Het Geestelyck Kaert-spel met Herten Troef oft het Spel der Liefde » door Eerw. Pater Fr. Joseph van de H. Barbara, Carmeliet Discals, uitgegeven t' Antwerpen bij Jacobus Van Gaesbeeck, boek-drucker. Het is door den schrijver opgedragen aan den Z. E. Heer Jacobus Crils, abt der vermaarde abdij van Tongerlo, in dato van den 10 Juny 1666.

Dit boek is versierd met vele koperdrukplaten van Fred Boutats, en telt 520 bladzijden.

In het voorwoord lezen wij dat het « beginsel » van het geestelijk kaartspel geweest is een sermoen, dat voornoemde Pater gepredikt heeft te Antwerpen in de kerk der Karmelieten, ten jare 1661, op den feestdag van de HH. Driekoningen.

Daar dit sermoen zeer in den smaak viel, werd de predikant verzocht het in druk uit te geven, hetgeen hij niet alleen gedaan heeft, maar daarbij heeft hij het thema hreedvoerig uitgewerkt.

Hij begint aldus :

« Den Wyse man segt hoe dat alle dingen moeten hebben haeren tyd, daer is een tyd van lachen, want den boog mag niet altyd gespannen zyn. Hierom zeide ook de H. Paulus verblydt U inden Heer. 't Is vandaag een dag van blydschap ter oorzake van de verheuginge welke op desen dag hebben genoten de drie Koningen vindende naer eene lange reise en na veel onderzoeken den nieuw geboren Conink Jesus Christus. Aangezien dan dat het is nu een dag om ons wat te vermaken, heb ik my voor genomen na te volgen de maniere van het wereldlyk volk, die als zy maaltyd heeft gehouden daer na om den tyd te passeeren en haer wat te vermaken gaan spelen met de kaarte. Nu gylieden al te samen zoo ik hoope van dezen dag oft op de voorlede dagen maaltyd hebt gehouden aan de tafel des Heeren, nuttende het H. Lichaem ende dierbaer bloet Christi, onder de gedaente des broods, ik heb u heden genood om te samen wat te vermaken met het geestelyk kaartspel.

In sommige landen men noemt het wereldlyk kaartspel den boek van de vier koningen, ons geestelyk kaartspel is ook van vier koningen, te weten : de koningen Melchior, Balthasar, Gaspar en den vierden is den nieuw geboren Jesus Christus, dien deze drie vermelde zoo neerstiglyk hebben gezocht overal vragende waar is hij die Conink geboren is.

Ter eere van deze vier Koningen hebbe ik my voorgenomen het tegenwoordig sermoen te stellen in vier deelen. In het eerste deel zullen wij uitleggen de stukken van onzen troef, in het tweede : hoe dat er sommigen, ja velen schynen troef te hebben ende zy en hebben geen; in het derde : een hertenblad, 't welck wy missen, zullen wy bybrengen, te weten : hertenzot; in het vierde, zullen wij spelen en om te winnen, wij zullen leeren verliezen.

Herten zijn troef, en de kaarten hebben volgende beteekenis :
Herten Heer is Jezus Christus.
Herten Vrouw is de H. Maagd Maria.
Herten Zot is deze die ootmoedig van harte is.
Herten Tien zijn de tien geboden Gods.
Herten Negen zijn de negen engelenkoren.
Herten Acht zijn de acht zaligheden.
Herten Zeven zijn de zeven werken van barmhartigheid.

Herten Zes zijn de zes eigenschappen der serafijnsche liefde.
Herten Vijf zijn de vijf wonden van Christus.
Herten Vier zijn de vier uitersten van den mensch.
Herten Drie is de devotie tot Jezus, Maria en Joseph.
Herten Twee is het in- en uitwendig gebed.
Herten Aas is de Allerheiligste Drievuldigheid in één God.

De voorwaarden om dit spel te spelen zijn :

1. Hij die geen troef heeft, moet ondersteunen en mag niet medespelen, dit wil zeggen : alle nieuwgezinden, alle sekten buiten het eenig Roomsche Kahtoliek geloof hebben geen troef en moeten ondersteunen.
2. Die troef heeft, dus die herten heeft, moet medespelen.
3. Men mag geen ijdele glorie nemen in zijn troef.
4. Die wint, verliest.

Hierover dus handelt een boek van meer dan 500 bladzijden, en wij meenen dat deze vondst aan velen belang zal inboezemen, en dat dit sermoen ouder is dan het liedekje van den Duitschen soldaat.

Deerlijk.

Leon Defraeye.

Oorlogsfolklore.

RANTSOENEERINGSRAADSEL.

— Welk is het beest dat zich het best aanpast aan de rantsoeneering ?

— De Vlieg ! Want : zij vliegt zonder benzine, zij voedt zich zonder rantsoenzegels en zij sch... punten !

(Door mijn zoon gehoord in den trein tusschen Lokeren en Gent).

F. V. E.

Wie bezorgt ons meer dergelijke staaltjes van oorlogsfolklore?

Oostvlaamsche Folkloristische Bibliografie.

(2e Vervolg) (1)

BEDEVAARTVAANTJES. Buvé-Pauwels (Albert). *Le Pays de Waas illustré par les drapelets de pèlerinage.* Bulletin du Touring Club de Belgique. 15-5-41, blz. 71-76. Geïllustreerd.

(Deze interessante studie, waarvan de meeste gegevens ontleend zijn aan het werk van J. Van Vlierberghe: *De Kapellen in Waasland*, verschenen in de *Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas*, deel 46 (1934) en vlgg. (ook afzonderlijk uitgegeven), heeft enkel tot doel aan de toeristen de Wasche bedevaartplaatsen, met hun folkloristische eigenaardigheden en hun bedevaartvaantjes, te doen kennen. De volgende vaantjes werden afgedrukt en beschreven: Gaverland (Melsele), Eksaarde, Kieldrecht, Beveren, Tielrode. Voor Temsche krijgen wij een afdruk van een oude prent, St. Amelberga voorstellende, en voor de Heikapel (Waasmunster) een mooie foto der kapel. Het bedevaartvaantje van O. L. Vr. van den Kop (Lokeren) ontbreekt.)

ST. CHRISTOFORUS. Buvé-Pauwels (Albert). *L'Art au service du culte de Saint Christophe en Flandre et en Wallonie.* Bulletin du Touring Club de Belgique. 15-12-41, blz. 164-173. Geïllustreerd.

(Een zeer grondig en rijk geïllustreerd overzicht van de volksdevotie gewijd in Vlaanderen en Wallonië aan St. Christoforus, patroon der reizigers, automobilisten en vliegeniers, en van de kunstvoorwerpen (beelden, schilderijen en glasramen), die door deze devotie werden geïnspireerd. Voor Oost-Vlaanderen worden Scheldewindeke, Evergem, Gent, Gentbrugge, Deurle en St. Niklaas (Kristus-Koningkerk) vermeld. Te Scheldewindeke beschermt St. Kristoffel tegen den donder. Bij onweer draagt men er op zich een medalie van St. Kristoffel en luidt er de « Kristoffelklok ». Te Evergem wordt de heilige aangeroepen tegen de besmettelijke ziekten bij menschen en dieren, tegen tandpijn en kliergezwollen, ook tegen hagelslag, donder en brand.)

DRIEKONINGENFEEST. Hoebeke (E. J.). *De Komst der Drie Koningen.* Folklore uit mijn Kinderjaren. Toerisme. 1-1-42, blz. 20.

(Enkele gegevens, waaronder twee Driekoningenliederen, in verband met het vieren door de jeugd van het Driekoningenfeest te Overslag (Wachtebeke) in vroegere dagen.)

DUIVELSAGE. Bruyne (Arth. De). J. B. De Kever « *commissaire de la République* ». Volk en Kultuur, n° 40. 1-11-41, blz. 3-4.

(Beknopte levensschets van deze beruchten commissaris der Republiek

(1) Zie Oostvl. Zanten, XVI (1941), blz. 119, 166.

voor het kanton Haasdonk (geboren te Beveren in 1764, gestorven in 1834), die talrijke politieke moorden, o.a. op den gewezen voorzitter van 't kanton Haasdonk Tassijn, op zijn geweten had en zichzelf ophing in dezelfde bosschen, waar hij zooveel zijner slachtoffers had doen ombrengen. De volgende sage is aan dat wreed personage verbonden :

Bij zijn begrafenis werd er te Beveren en te Haasdonk een groote, zwarte hond gezien, met een zware, verroeste keten rond den nek. Zoekend en speurend zwierf het onheilspellend beest heel den dag door de velden en de straten. Het was de duivel, die zijn prooi, de ziel van De Kever, kwam opeischen.)

HEEMKUNDE. Overstraeten (Jozef Van). Wat is Heemkunde ? Heemkunde, gecyclostyleerde uitgave van V. T. B., n^r 1 (1-1-42), blz. 1-3.

(Dit artikel bedoeld als inleiding, bevat : Wat Heemkunde is. Wat ze niet is. Haar nut (voor den beoefenaar zelf, voor zijn volk, voor het onderwijs, voor de wetenschap). Gevaren der Heemkunde (Dilettantisme, particularisme, conservatisme.)

IDEM. Overstraeten (Jozef Van). Werk voor onze Heemkundigen en onze Studiekringen. Heemkunde (V. T. B.), n^r 1 (1-1-42), blz. 4-7.

(Beknopt onderzoek over de verschillende wetenschappen en de taken, waaraan de heemkundigen hun aandacht moeten wijden.)

IDEM. Overstraeten (Jozef Van). Wat hebben wij aan dat tijdschrift. I. Oostvlaamche Zanten. Heemkunde (V. T. B.), n^r 1 (1-1-42), blz. 8-9.

(Beknopt en klaar onderzoek over de heemkundige waarde van Oostvlaamsche Zanten. Besluit van S. : « Het zeer verdienstelijk, steeds uiterlijk en innerlijk verbeterend tijdschrift, eenig in Oost-Vlaanderen, is volstrekt onmisbaar voor den Oostvlaamschen heemkundige. Het heet zich ook te recht « algemeen » folkloristisch, dank zij vooral De Keyser en Trefois. Als zoodanig is het ook nuttig voor den heemkundige buiten Oost-Vlaanderen. »)

KERSTMIS. Neervoort (J. Van). Kerstmis in de Folklore. Volk en Kultuur, n^r 47. 23-12-41, blz. 2-4. Geïllustreerd.

(Een algemeen overzicht van de kerstgebruiken vooral in Vlaanderen en elders : kerstblok, kerstgebakken, het wangeloof verbonden aan den Kerstnacht, de dierenhulde, de klokkensagen, de middernachtsmis, de omhalingen, de weervoorspellingen, de kerstboom. S. eindigt met een omstandige beschrijving van de tentoonstelling : Kerstmis in de Folklore, ingericht in de St. Niklaaskapel door de Vereeniging van Antwerpsche Folkloristen.)

IDEM. Kerstmis in de Folklore. Kerstnummer van De Dag. 25 en 26-12-41. Geïllustreerd.

(Een opsomming van kerstgebruiken met bijgeloovigen en heidenschen ondergrond in Vlaanderen en elders. Hetzelfde nummer bevat nog andere rijk geïllustreerde artikelen, die de folkloristen kunnen interesseeren : De beteekenis van het Kerstfeest. De heidensche bestanddeelen van het Kerstfeest. De geschiedenis van het Kerstkribbeken. Kerstmis, het feest der

familie. Kerstgeschenken in den ouden tijd. Uraniafilosofie en Kerstmis (door J. Van Limbergen). Oorsprong en Ontwikkeling van het Kerstlied. Het Heilig Land in de legende, enz.)

LIEDJESZANGERS. Karel Waeri. Gentsch Zondagspraatje. Het Laatste Nieuws. 16-11-41.

(Naar aanleiding van het afsterven van den bekenden boekbinder Pieter Waeri, wordt zijn vader Karel, den liedjeszanger, die zichzelf den Gentschen Beranger noemde, herdacht. Een paar van zijn populairste liederen worden opgegeven. Ook wordt melding gemaakt van het werkje dat wijlen L. De Vriese in 1920 aan den volkszanger wijdde.)

IDEM. Gentsche Liedjeszangers. Gentsch Zondagspraatje. Het Laatste Nieuws. 23-11-41.

(S. herinnert er aan dat Pieter Waeri in 1899 de verzameling uitgaf van de kluchtige en politieke liederen van zijn vader, gestorven in 1898, en haalt bij dezelfde gelegenheid verschillende Gentsche volkszangers uit de 16^e eeuw aan, o.a. Jan Onghena (in 1569 op de Koornmarkt gehangen wegens ketterij), Lieven Van de Venne, factor der rederijderskamer « Maria t' eeren », Hector de Clercq en Jan de Duutschere. Ook onder het Fransch bewind waren de liedjeszangers zeer talrijk, maar hun namen bleven meest onbekend. Verder handelt S. over Pieter-Frans Eggerickx, die optrad tusschen 1840-1870, en over zijn medewerking met het Willemsfonds.)

ST. NIKLAAS. Everaert (Dr. Osw.). Sint Niklaas. Volk en Kultuur, n^r 45, 6-12-41, blz. 16-18.

(Schrijver, na aangetoond te hebben aan de hand van St. Niklaasliedjes de verwarring, die bij het volk bestaat tusschen St. Niklaas van Tolentijn (10ⁿ Sept.) en St. Niklaas van Myrra, van Patara of van Bari (6ⁿ Dec.), haalt de verschillende legenden aan over dezen laatsten heilige, die verklaren hoe hij de patroon der bakkers, vrijsters, schippers en eindelijk der kinderen geworden is. Tevens geeft hij zijn verschillende attributen op en beschrijft hij het St. Niklaasfeest hier en elders, om te eindigen met het typisch Gentsch St. Niklaasliedje :

« Kloas hee geweest,
Wat hee 't hij meegebracht?
Trommels en bellen,
Noalden en spellen,
Tjietje katoen, (tjietje = beetje)
Hedde niet vandoen ?)

POPPENSPEL. Conrijn (Jozef). Het Poppenspel in Vlaanderen. De Speelman. Tijdingen van V.I.V.O. Herfst 1941, n^r 19, blz. 8-13. Geïllustreerd.

(S. haalt documenten aan uit de XIVe en de XVIe eeuw, die aantoonen dat Vlamingen zich toen reeds met poppenspelen bezighielden en geeft verder de redenen op waarom dit spel te allen tijde de gunst van het volk genoten heeft, alsook die van vele wereldberoemde kunstenaars, letterkundigen en musici. Hij heeft het verder over de geestdriftige uitlatingen over de poppenspelen vanwege verschillende Vlaamsche kunstenaars, over de groote rol, die zij in de totale opvoeding van ons volk kunnen spelen, maar daartoe moet er voor speelstijl en een degelijk repertorium gezorgd worden. Hij breekt ook een lans voor de aansluiting van alle poppenspelen bij V.I.V.O., dat zal ijveren voor het goede poppenspel in de huiskamer, in

de school en in het gansche Vlaamsche land. Een tamelijk volledige bibliografie sluit dit artikel, waarin wij geen melding vinden van het verslag over het 1° Landjuweel van poppenspelen ingericht door onzen bond in 1933, in het Folklore-museum, verslag dat verschenen is in Oostvl. Zanten, jg. 1933, blz. 121-125, terwijl gewone dagbladartikelen er wel in vermeld zijn.)

OMMEGANGSREUZEN. Reuzen van hier en elders. Volk en Staat. 1-11-41.

(Samenvatting van de voordracht door Mr. J. Vermeulen gehouden in het Folklore-museum, te Gent, op 21 September 1941. Spreker wees er o.a. op dat Paris en Helena, wier koppen in vermeld museum prijken, niet de echte Gentsche reuzen waren. Dat de Gentsche reuzen ontstonden in verband met den Ommegang van Rekreatie van de Paters Augustijnen in 1622, wordt tegengesproken door het feit dat hun aanwezigheid reeds vermeld wordt bij de blijde intrede van Albert en Isabella te Gent op 28 Januari 1600 (Zie Belgisch Museum VIII, 1844, blz. 414-431, J. F. Willems, Oude Aenteeeningen over Gent, ontleend aan oude papieren, waarschijnlijk van Pater de Jonghe). Zij zullen dus wel bestaan hebben in de XVIe eeuw.)

PLATTELANDSGEBRUIKEN. Clercq (Aug. De). Zaaitijd in Vlaanderen. De Stad. Een Weekblad voor Vlaanderen, XIV, 31-10-41, blz. 698-699. Geïllustreerd.

(Schrijfster handelt beknopt over enkele godsdienstige en bijgeloovige gebruiken bij het zaaien in Vlaanderen, over de « zaadheiligen », over het zaaien met de machine en met de hand.)

POST. Hallaert (Is.). Post en Vervoer te Aalst in de vorige Eeuw. Toerisme. 1-1-42, blz. 20-22.

(Zeer interessante aanvulling van het artikel van wijlen Petrus Van Nuffel: Voormalig Post- en Vervoerwezen te Aalst, verschenen in Oostvl. Zanten, 1932, blz. 68-72.)

UITHANGBORDEN. Over kurieuze berijmde Uitsteekborden te Gent. Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 9-1-42.

(Een rist van 16 berijmde en eigenaardige uithangborden van herbergen te Gent en te St. Amandsberg.)

VOLKSHERBERGEN. Over verdwenen Volksherbergen te Gent. Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 17-12-41.

(Bijzonderheden over een aantal verdwenen volksherbergen te Gent en over hun « specialiteiten », o.a. over de Kruidhof, De Aanleg, Het Papegaaitje, De Pluim, Nantes, de Boekweit, Het Witte Kruis, Fleur de Blé (Akkergem), De Zwaan, L'Alliance, In Zacheus, 't Kelderken Gods.)

VOLKSHUMOR. De Bijnamen der Gentenaars. Gentsch Zondagspraatje. Het Laatste Nieuws. 5-10-41.

(S. heeft het over de bijnamen, die vroeger gegeven werden aan de inwoners der verschillende wijken van Gent: Jongens van den Waterwijk, de Veergasten of Barons van 't Nieuwbrugskén, de Vechters van 't Meerhem, de Gasten van de Overschelde, de Jongens van de Koepoort, de Meiskens van Senpieters (Sint-Pieters), de Blommen van 't Mooihoveken, de Jongens

van Seliskest, de Koolkappers van Akkergem, ook bijzonder over de « Graven » en de « Gravinnen », bijnaam gegeven aan de kinderen der werkmansgezinnen, die woonden in 't Gravensteen en over de « Tinnenpotten », die huisden in het Tinnenpotstraatje en omgeving — ook « Tinnenpottisten » genoemd.)

IDEM. F. V. L(ieshout). Oudenaarde. De Dag. 13-12-41.

(Na een beknopte beschrijving van de voornaamste merkwaardigheden van Oudenaarde deelt S. de verschillende spotnamen der Oudenaardenaars mede: Kiekefretters, Boonenknoopers, Vlaaibakkers, Leegloopers en Ledig-gangers, en de sagen er mee verwant, ook de sage betreffende den « bril » in het wapen van Oudenaarde, alsook die van het achtereenvolgens meenemen van een lantaarn zonder kaars, met uitgedoofde kaars en tenslotte met brandende lantaarn onder den mantel, wordt meegedeeld.)

VOLKSSPELEN. Het steltenloopen te Gent. Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 22-10-41.

(Enkele interessante gegevens over het steltenloopen, dat vroeger een der voornaamste Octoberspelen was, maar nu gansch verdwenen is, alsook over bekende Gentsche steltenloopers uit de vorige eeuw.)

VOLKSUITDRUKKINGEN (GENTSCHE). Ga om den hond van Triconie, hij es nog jongman ! Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 6-1-42.

(Gezegd van meisjes, die absoluut een vrijer willen hebben.)

IDEM. Koken veur ne kwajen duit. Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 7-1-42.

(Drie uitleggingen worden gegeven over den oorsprong dezer uitdrukking, waarvan twee ontleend aan de oude rechtspleging.)

IDEM. De Gezegden van Jan Polka. Wat Dulle Griet zegt ! De Dag. 8-1-42.

(Een ristje gezegden van een humorvollen Gentschen drinkebroer betreffende het drinken en den drank.)

ZWAARDDANSERS. Verstraete (Dr E.). Gegevens over Zwaarddansen in Vlaanderen, IV. De Speelman (V.I.V.O.). Lente 1942, nr 21, 10-14.

(4° reeks gegevens over Zwaarddansen in Vlaanderen. De volgende Oostvlaamsche gemeenten worden ditmaal vermeld: St. Laureins, Verrebroek en Vrasene. In verband met het vormen met de zwaarden van een zesster tijdens den zwaarddans, verscheen in hetzelfde nr van V.I.V.O., blz. 15-18 een interessant artikel over de Zesster in het Volksleven, door Kl. Sierksma.)

De Redactie.

BOEKBESPREKINGEN.

KEYSER (Dr. P. DE). *Rhetorische Toelichting bij het Hooi en den Hooiwagen (met aanhangsel). Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis. D. VI (1939-1940), blz. 127-138.*

Dit is een aanvulling van de taalkundige toelichting van Dr. J. Grauls op het artikel van Dr. Lebeer over « Het Hooi en de Hooiwagen in de Beeldende Kunsten », waarin deze laatste de ets « Al Hoy » (1559) toeschrijft aan den graveur Frans Hogenberg. Beide studiën verschenen in deel V (1938) van de « Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis ».

S. betoogt dat de titel « De Hooiwagen » bepaald dient bewaard aan het schilderij van Hiëronymus Bosch, daar het hoofdonderwerp ervan niets anders is dan een « punt ». Zoo noemde men in de 16^e eeuw, in de taal der rederijkers, een zinnebeeldige ommegangsfiguur (wagen). Deze « punten » werden gewoonlijk samengesteld door de « stadspingers » of « stadsordineerders », dit waren de stadsschilders. In het aanhangsel wordt een onuitgegeven Ordinantie van de nieuwe punten van den O. L. Vrouw-omwegang van Half-Oogst 1563, te Antwerpen, gepubliceerd, waarin de beschrijving voorkomt van een « Hooiwagen » en andere allegorische wagens, alsook het lied (met wijze) meegedeeld, gezongen bij gelegenheid van vermelden omwegang en waarvan een afschrift teruggevonden werd in het nalatenschap van Dr. J. Bols.

GRAULS (Dr. J.). *Ter verklaring van Bosch en Bruegel. Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis. D. VI (1939-1940), blz. 139-160, met 8 illustraties.*

Dit artikel bestaat uit twee deelen en een aanhangsel. In het eerste deel: « Nog een toelichting bij het Hooi en den Hooiwagen » bewijst S. nogmaals dat « De Hooiwagen » van H. Bosch een satire is van de hebzucht en de eigenbaat, en dat het onderwerp meer voorkomt in de kunst getuigt een hooiwagentapijt uit de verzameling van het Koninklijk Huis van Spanje. Daarbij de verzinnebeelding van de zelfzucht door het hooi of den hooiwagen was algemeen verspreid in de Nederlanden vóór H. Bosch en S. staft zijn bewering met het gedicht: « Van den Hopper Hoeys » uit het einde der XVe eeuw.

In het tweede deel: « Pieter Bruegel en de Antwerpsche Ommegang » ontleedt Dr. J. Grauls de door Prof. Dr. P. De Keyser uitgegeven Antwerpsche Ordinantie van 1563 en vindt er de drie volgende gezegden in terug: 1) elk trekt aan 't langste; 2) elk zoekt zichzelf; 3) elk kent zichzelf niet. Dit zijn juist de drie zegswijzen die P. Bruegel voorstelde in zijn tekening van het British Museum, welke men gewoon is « Elck » te noemen. Verder vindt S. in dezelfde Ordinantie nog andere gegevens, die kunnen inlichten over Bruegel's werk, o.a. in de beschrijving van het derde « punt », den wagen van het bedrog, waarbij voorwerpen vermeld zijn, zooals de blauwe huiken, brillen, fluitjes en trompetjes, alle zinnebeelden van het bedrog. Dat laat S. toe twee spreekwoorden uit te leggen en de verkeerde beteekenis, die er totnogtoe aan gegeven werd, terecht te wijzen.

F. Van Es.

DEFRAEYE (Leon). *Rouw- en Feestkransen. Uitg. Leon Defraeye, Deerlijk, 1941, 103 blz. Prijs: 7 fr.*

Een verzameling rouwreden, alsook aanspraken door S. gehouden op de jaarlijksche Doodenhuide, die te Deerlijk sedert 1ⁿ November 1930 telkens op Allerheiligendag is ingericht, verder reden bij gelegenheid van kapelwijdingen, jubelfeesten, eeremissen, onthullingen van gedenkplaten te Deerlijk en in de omliggende gemeenten uitgesproken.

De uitgave is geschied op aanvraag van vele familiën en zal zeker door menig Deerlijkenaar met belangstelling gelezen worden.

F. V. Es.

IN MEMORIAM.

Pieter-Jozef Cornelissen (1866-1942).

Op 25 Januari jl. is te Deurne gestorven op 76 jarigen leeftijd Pieter-Jozef Cornelissen, de Nestor onzer Vlaamsche folkloristen.

Niemand, die dezen onverdroten werker gekend heeft, dien taaien Kempenaar, die zich gansch wijdde aan het onderwijs, de taalkunde en de folklore, zou hem dien hoogen ouderdom toegerekend hebben, zoo werklustig, opgewekt van karakter en jong van hart was hij gebleven. Hij was niet een van deze schrijvers of geleerden, die zichzelf overleven en bij wier overlijden men verwonderd zegt: « Leefde die nog? » Neen, tot zijn einde toe is hij blijven publiceeren uit de rijke mijn van dokumenten, die hij voortdurend en onverpoosd gezant, geschrift en geklasseerd heeft. De meeste zijner standaardwerken zijn zelfs verschenen op een ouderdom, waarop anderen aan rust denken en zich uit het actief leven terugtrekken.

Maar toch, wanneer men bedacht dat « Ons Volksleven », het tijdschrift gewijd aan taalstudie en volkskunde, dat hij als 23 jarigen onderwijzer samen met J. B. Vervliet stichtte en uitgaf, in 1889 het licht zag, dan moest men wel vermoeden dat Cornelissen niet meer tot de jongeren behoorde. Onvermoeibaar nochtans bleef hij zanten en publiceeren, zijn motto « Colligite quae superaverunt fragmenta ne pereant » (Verzamelt de brokkelingen, die overgebleven zijn, opdat er niets verloren ga), dat hij ontleende aan den heilige Johannes, getrouw. Geen wonder ook dat hij de achting en de waardeering van al zijn collega's folkloristen genoot en dat bij de stichting der Provinciale Commissie voor geschiedkundige en folkloristische Opzoekingen, te Antwerpen, in 1925, hij als afgevaardigde van dezen dienst werd aangesteld, voorwaar geen loutere eerepost, want hij was de spil, waarrond gansch de werkzaamheden van deze commissie, die reeds veel gepresteerd heeft, draaide.

Bij het afsterven van V. De Meyere in 1938, werd J. Cornelissen bij ministerieel besluit van 30 Maart 1939 benoemd tot lid der Vlaamsche afdeeling van de Nationale Commissie voor Folklore. Hij was tevens voorzitter van het Folklore-genootschap te Breda, lid van de raadgevende commissie van het Folklore-museum te Antwerpen en van verschillende folkloristische en taalkundige kringen.

Deze rasechte Kempenaar was nochtans geboren te Antwerpen, in de Roodestraat, den 23^{en} Juni 1866, maar van Kempische ouders. Zijn vader was van Overbroek (Brecht), zijn moeder van Zoersel. Zijn ouders verhuisden kort nadien naar St. Antonius-Brecht, waar de kleine Jozef de lagere school te Mager-Halle bezocht. Op zeventienjarigen ouderdom volgde hij de leergangen der normaalschool te St. Niklaas, waar Amaat Joos zijn leeraar in de Nederlandsche taal was. Naar hij mij eens verklaarde, was het Amaat Joos, die bij hem de liefde voor de studie der volkstaal en der volksoverleveringen opwekte. In 1885 was hij onderwijzer te Vorst in de Kempen, om twee jaar later tot schoolhoofd benoemd te worden in zijn eigen dorp St. Antonius-Brecht, waar hij verbleef tot aan zijn oppensioenstelling. Daarna ging hij te Deurne, dichter bij Antwerpen, wonen.

Hij gaf uit:

In samenwerking met J. B. Vervliet:

1) *Idioticon van het Antwerpsch dialect.* (Bekroond door de Kon. Vlaamsche Academie in 1898, 4 deelen en Aanhangel). Als aanvulling van dit werk gaf de Kon. Vlaamsche Academie nog drie deelen *Bijvoegsels* uit in 1936-'38-'39, door J. Cornelissen alleen bezorgd.

2) *Vlaamsche Volksvertelsels en Kindersprookjes* (1° uitg. Lier 1900; 2° uitg. in 3 deelen, Lier, 1900; 3° uitg. in 3 deelen, Brussel, N. V. Standaard-Boekhandel, 1930).

Alleen:

1) *Nederlandsche Volkshumor op Stad en Dorp, op Land en Volk* (6 deelen, 1928-1937, uitg. De Sikkell, Antwerpen), zijn standaardwerk. (Zie de recensies

over de verschillende deelen in Oostvl. Zanten, 4° jg (1929), blz. 44-110; 5° jg (1930), blz. 79; 6^e jg. (1931), blz. 86, 87; 12^e jg. (1937), blz. 236).

2) De Muizen en de Ratten in de Folklore (Antwerpen, 1923).

3) Luimige Vertelsels op Steden en Dorpen (Antwerpen, 1928).

4) Wat in Vlaanderen nog aan levende Folklore te zien is. (Uitgave der Vlaamsche Jeugdherbergcentrale).

5) De Landbouwgebruiken in de Provincie Antwerpen.

6) Traditioneele Gebakken en Lekkernijen (1938).

7) Zwangerschap, geboorte en dood. (1938).

8) Doods-, begrafenis- en trouwgebruiken. (1940).

Deze vier laatste studiën zijn uitgaven van de Antwerpsche Provinciale Commissie voor geschiedkundige en folkloristische Opzoekingen, waarvan hij ook de jaarverslagen schreef.

Hij werkte mee aan de volgende tijdschriften: *Ons Volksleven* (1889-1900), *Vragen van den Dag*, *Volkskunde*, *Biekorf*, *Limburg*, *Oudheid en Kunst*, *Taxandria*, *Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore*, *Revue des Traditions populaires* (Parijs), *Am Urquell* (Lunden); *Der Urquell* (Leiden), alsook aan het *Isidoor Teirlinck-Album*, aan « *Uren van Schoonheid en Roem* ».

Hij was een der eerste leden van onzen bond. Op 23 Juni 1929 hield hij voor onze leden een merkwaardige voordracht over de Folklore der Ambachten, waarin hij wees op een leemte in de studie onzer folklore, nl. de verwaarloozing van de studie over den oorsprong, de inrichting en de ontwikkeling onzer ambachten. Hij dacht er aan voor de Vlaamsche gewesten een werk te schrijven in den aard van het Fransche van P. Sebillot: *Légendes et curiosités des métiers*. Verschillende artikels van zijn hand over dit onderwerp zijn dan ook verschenen in *Eigen Volk* (Den Haag). Wij weten niet hoever hij met dit werk gevorderd was en of hij zijn opzoekingen op dit gebied voortgezet heeft. In *Oostvlaamsche Zanten* (XIe jg., 1936, blz. 49) liet hij *Trouwen en Bruiloft-vieren bij de Boeren* verschijnen.

Dat de asche van dezen noesten vorscher op het gebied der volkstaal en der volkskunde, van dezen echten Benediktijn in vrede ruste!

Zijn volk zal hem niet vergeten!

F. V. Es.

Poppenspelen. — Oproep.

Al degenen die inlichtingen zouden kunnen verstrekken over poppenspelen in Vlaanderen of Wallonië (artikels uit oude tijdschriften en kranten, excerpten uit stadsrekeningen en archiefstukken, enz.) worden vriendelijk en dankbaar verzocht die te willen sturen naar den Zeer Eerw. Heer Van den Broucke, pastoor te Wichelen (O. Vl.).

Deze inlichtingen zullen worden verwerkt in een « *Geschiedenis van het Poppenspel in Vlaanderen* » waar t' allenkante wordt naar uitgezien, en aan het schrijven waarvan ons geacht medelid sinds verscheidene jaren zich beijverd. Zulk een werk kan maar volledig worden door de medewerking van alle belangstellenden.

PERSONALIA.

Lodewijk Scheltjens tachtig jaar!

Op 8° December 1941 werd Lodewijk Scheltjens, de Nestor der Oostvlaamsche letterkundigen en folkloristen, tachtig jaar.

Bij deze gelegenheid wenscht het Bestuur van den Bond hem hartelijk proficiat, en nog menig jaar vreedzame werkzaamheid, de Vlaamsche letterkunde en folklore ten bate.

Uitverkochte nummers van Oostvlaamsche Zanten.

De nummers 1/II (1927), 6/III (1928), 2-3/V (1930), 1-2/VI (1931), 1/IX (1934) en 2-3/XII (1937) zijn uitverkocht. Wie bezorgt ons die ontbrekende nummers desgevallend tegen vergoeding? Dank bij voorbaat!

Adres voor de verzendingen: Stadsarchief, Abrahamstraat, Gent.